

Саранча І.Г. кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри психології та соціальної роботи

Вінницький державний педагогічний університет
ім. М. Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5715-6271>

Спориш В.В., магістрант

Вінницький державний педагогічний університет
ім. Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна

DOI: <https://doi.org/10.58521/2521-1390-2023-26-11>

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ НАДАННЯ ДЛЯ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

SOCIAL SERVICES AND FEATURES OF THEIR PROVISION FOR VULNERABLE CATEGORIES OF PERSONS IN EMERGENCY SITUATIONS

Анотація. Ця стаття присвячена дослідженню соціальних послуг та особливостей їх надання для вразливих категорій осіб у надзвичайних ситуаціях. Вона аналізує сучасні виклики та проблеми, пов'язані з наданням соціальних послуг в цьому контексті, зосереджуючись на нерівностях доступу, координації та адаптованих програмах. Дослідження включає вивчення кращих практик та моделей, які успішно забезпечують підтримку вразливим категоріям осіб під час надзвичайних ситуацій. На основі цього, стаття надає рекомендації для поліпшення системи надання соціальних послуг, зокрема, підвищення свідомості та навчання персоналу, координації між органами та забезпечення належного фінансування.

Ключові слова: соціальні послуги, вразливі категорії осіб, психологічне консультування, доступність, кризові ситуації.

Abstract. This article is devoted to the study of social services and the features of their provision for vulnerable categories of persons in emergency situations. She analyzes contemporary challenges and issues related to the provision of social services in this context, focusing on inequalities of access, coordination and adapted programs. The research includes the study of best practices and models that successfully provide support to vulnerable categories of individuals during emergencies. Based on this, the article provides recommendations for improving the system of social service delivery, in particular, raising awareness and training of staff, coordination between agencies and ensuring adequate funding.

Key words: social services, vulnerable categories of persons, psychological counseling, accessibility, crisis situations.

Постановка проблеми. Проблема надання соціальних послуг для вразливих категорій осіб у надзвичайних ситуаціях має надзвичайну актуальність у сучасному світі та в умовах воєнного часу в Україні. Надзвичайні ситуації, такі як природні катастрофи, конфлікти, епідемії та зміна клімату, поширюються і мають серйозний вплив на мільйони людей, зокрема на найбільш вразливі категорії населення.

По-перше, надзвичайні ситуації, такі як військовий конфлікт в Україні, підкреслюють необхідність ефективного та забезпеченого ресурсами надання соціальних послуг для вразливих категорій осіб. У таких ситуаціях з'являється велика потреба в негайній медичній допомозі, притулку, харчуванні, психологічній підтримці та інших соціальних послугах. Ефективне та чутливе до потреб вразливих осіб надання цих послуг може рятівно вплинути на їхнє фізичне та психологічне благополуччя.

По-друге, надзвичайні ситуації часто поглиблюють існуючі соціальні нерівності. Вразливі категорії населення, такі як діти, старші люди, особи з інвалідністю та низьким доходом, знаходяться в особливо вразливому становищі в умовах кризи. Надання соціальних послуг враховуючи їхні особливі потреби та здатності є невід'ємною частиною соціальної справедливості та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження соціальних послуг та особливостей їх надання для вразливих категорій осіб у надзвичайних ситуаціях, особливо в умовах війни в Україні, з метою покращення їх доступу до необхідної допомоги та підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи наступних національних дослідників та науковців, дали можливість поглибити розуміння функціонування системи надання соціальних послуг: Гусак Н.Є., Дацаківська О.Ю., Дубич К.В., Клочко О.О., Криницька І.П., Максименко К.М.

Виклад основного матеріалу. Основні види соціальних послуг систематизовані у Наказі Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг» [1], в якому міститься зведення назв соціальних послуг, їх короткий опис, строк надання, а також перелік категорій отримувачів цих послуг. Загалом у Класифікаторі наведено 43 види соціальних послуг із зазначенням їх назви, коротким описом самої послуги, а також чітким окресленням отримувачів та місця надання соціальної послуги.

Виходячи із зазначеного класифікатора, основні види соціальних послуг в Україні можна поділити на наступні категорії:

1. Соціальний захист: це надання соціальної допомоги тим, хто знаходиться в складному матеріальному становищі, зокрема допомога з безробіття, допомога сім'ям з дітьми, соціальна допомога малозабезпеченим верствам населення, допомога важкохворим тощо.

2. Медичні послуги: це надання медичної допомоги населенню, яке потребує лікування або медичної допомоги. Це може включати консультації лікарів, діагностику, лікування та реабілітацію.

3. Освіта та навчання: це надання освітніх та навчальних послуг населенню. Це може включати підготовку до школи, підготовку до вступу до вищих навчальних закладів, курси професійної підготовки та перепідготовки, підвищення кваліфікації та інші форми навчання.

4. Житло та комунальні послуги: це надання послуг з житлового господарства, зокрема надання житла тим, хто знаходиться в складному житловому становищі, надання комунальних послуг, таких як електроенергія, газ, вода, вивіз сміття та інше.

5. Культура та дозвілля: це надання послуг у галузі культури та дозвілля, зокрема організація заходів, які сприяють культурному розвитку населення, підтримка традицій та інших форм культурної діяльності.

Ці категорії соціальних послуг в Україні можуть дещо відрізнятися в залежності від регіону та місцевих потреб населення, але загалом в Україні вони є основними видами соціальних послуг, які надаються населенню згідно з чинним законодавством.

Крім основних видів соціальних послуг, в Україні також існує система соціальних послуг для осіб з інвалідністю, яка включає послуги з реабілітації, медичної допомоги та соціальної підтримки. Також є система соціального захисту для ветеранів, яка включає допомогу у випадку втрати працездатності, соціальну допомогу, пільги на житло, лікування та інші види підтримки.

Усі ці види соціальних послуг в Україні надаються за рахунок державного бюджету, спеціальних фондів та допомоги міжнародних організацій. Проте, існують також соціальні послуги, які надаються комерційними організаціями або приватними особами, які платять за них свої кошти. До цих послуг можуть відноситися, наприклад, психологічна допомога, соціальний супровід, догляд за літніми людьми та інші форми соціальної підтримки.

В цілому, система надання соціальних послуг в Україні розвивається та модернізується, проте існують проблеми, зокрема з недостатньою фінансуванням та неефективним управлінням. Необхідно покращувати систему соціального захисту населення та забезпечувати доступ до якісних соціальних послуг для всіх категорій громадян.

Соціальні послуги бувають «простими»: вони не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги, наприклад, консультування чи представництво інтересів. «Комплексні» соціальні послуги передбачають постійну або систематичну допомогу (як-от соціальний супровід чи соціальна інтеграція), а «спеціалізовані» надаються певній категорії осіб (наприклад, біженцям чи ВПЛ-інфікованим особам). Також існують «допоміжні» соціальні послуги, що надаються у натуральному вигляді: продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, одяг, взуття тощо. Класифікацію соціальних послуг наведено у табл. 1.

Згідно затвердженого Класифікатора соціальних послуг [1], у розділі отримувачів соціальних послуг затверджено 2 основні соціальні послуги, надання яких в першу чергу передбачено для вразливих груп населення – це інформування та

соціальна профілактика. Обидві послуги можуть надаватись у надзвичайних ситуаціях і є досить актуальними в умовах воєнних дій в Україні.

Таблиця 1

Класифікація соціальних послуг в Україні

Категорія соціальної послуги	Опис
Соціальний захист	Надання матеріальної допомоги, соціальних виплат та страхових послуг, включаючи допомогу по безробіттю, допомогу малозабезпеченим сім'ям та малозабезпеченим громадянам, пенсійні послуги тощо.
Соціальний супровід	Надання консультацій, інформаційної та психологічної підтримки, підготовка до працевлаштування, реабілітаційні та ресоціалізаційні послуги.
Медична допомога	Надання медичної допомоги, включаючи профілактичні обстеження, діагностику та лікування захворювань, реабілітацію тощо.
Освіта та підготовка	Надання освітніх та навчальних послуг, підготовка до працевлаштування та самозайнятості, підвищення кваліфікації та навичок.
Житлові послуги	Надання житлових послуг, включаючи оренду житла, відшкодування частини витрат на оплату комунальних послуг, забезпечення громадян житлом в аварійному стані тощо.
Транспортні послуги	Надання транспортних послуг, включаючи безкоштовний проїзд на громадському транспорті для деяких категорій громадян, надання транспорту для мобільних груп населення та інше.
Культурні та дозвіллієві послуги	Надання послуг з культури, спорту та дозвілля, включаючи безкоштовний відвідування музеїв та інших культурних закладів, знижки на спортивні заходи та інші подібні послуги.

В Україні можуть мати місце різні надзвичайні ситуації, які можуть призвести до необхідності надання соціальних послуг. Деякі з них включають:

- Природні катастрофи: такі як повені, землетруси, смерчі, лісові пожежі та інші природні катастрофи можуть призвести до евакуації та надання матеріальної допомоги постраждалим.
- Екологічні катастрофи: такі як аварії на хімічних заводах, ядерні аварії, викиди небезпечних речовин в атмосферу та водні джерела можуть призвести до надання медичної допомоги та тимчасового розміщення.
- Конфлікти та війни: війна, терористичні акти та конфлікти можуть призвести до евакуації мешканців, надання матеріальної допомоги та медичної допомоги.
- Соціальні кризи: такі як безробіття, бідність та соціальна виключеність можуть призвести до надання соціальних послуг для допомоги людям у складних життєвих обставинах.

- Інші кризові ситуації: такі як транспортні аварії, пожежі, епідемії та інші кризові ситуації можуть призвести до надання соціальних послуг.

Усі ці ситуації можуть мати серйозний вплив на життя людей та призвести до потреби у наданні різноманітних соціальних послуг. Важливо мати плани надзвичайних ситуацій та систему підготовки до них, щоб бути готовими до дії в разі потреби.

Оскільки сучасна ситуація ведення воєнних дій на території України є найбільш важливим та водночас складним фактом функціонування усіх сфер держави, соціальна політика має бути спрямована саме на подолання наслідків воєнних дій та підтримку населення, що постраждало в наслідок війни. Умови війни в Україні створюють надзвичайні соціальні потреби, які можуть бути складними для задоволення. Деякі з найбільш актуальних соціальних послуг, які можуть допомогти людям, які постраждали від війни, включають:

- Медична допомога: війна може призвести до багатьох поранень та інших медичних проблем, тому надання медичної допомоги є найбільш пріоритетною соціальною послугою. Люди, які постраждали від війни, можуть потребувати терапії, реабілітації, ліків та іншої медичної допомоги.

- Психологічна допомога: війна може мати серйозний психологічний вплив на людей, особливо на дітей та жінок. Психологічна допомога може включати консультування, психотерапію та інші форми підтримки.

- Допомога в переселенні: війна може змусити багатьох людей залишити свої домівки та переселитися в інші регіони країни. Допомога в переселенні може включати надання тимчасового житла, продуктів харчування, питної води та інших матеріальних благ.

- Допомога постраждалим дітям: війна може мати серйозний вплив на дітей, які можуть втратити батьків, бути травмовані або залишитися без домівки. Допомога постраждалим дітям може включати надання тимчасового житла, медичної допомоги, освіти та інших потреб.

- Підтримка ветеранів: після завершення війни, ветерани можуть потребувати допомоги в адаптації до цивільного життя, психологічну підтримку, медичну допомогу та інші види соціальної допомоги. Це може включати надання професійної освіти, підтримки в пошуку роботи та інших послуг, які можуть допомогти ветеранам інтегруватися в суспільство.

- Допомога особам з інвалідністю: війна може призвести до травм та інших медичних проблем, які можуть призвести до інвалідності. Допомога особам з інвалідністю може включати надання інвалідних візків, реабілітації, технічних засобів реабілітації та інших послуг, які можуть допомогти особам з інвалідністю вести повноцінне життя.

- Допомога малозабезпеченим сім'ям: війна може призвести до погіршення економічної ситуації в багатьох сім'ях, особливо в тих, де є втрати або травми.

Допомога малозабезпеченим сім'ям може включати надання продуктів харчування, одягу, грошової допомоги та інших потреб.

Ці соціальні послуги можуть допомогти постраждалим від війни людям зробити перший крок до повернення до нормального життя. Важливо забезпечити, щоб ці послуги були доступні та ефективні для всіх, хто їх потребує.

Основні особливості надання соціальних послуг в звичайних умовах та в умовах воєнного конфлікту в Україні мають низку відмінностей:

1. Надання допомоги: в звичайних умовах більшість соціальних послуг надаються за запитом, тобто люди можуть звернутися за допомогою, коли вони її потребують. Умови воєнного конфлікту можуть створювати ситуації, коли люди не можуть або не мають можливості звернутися за допомогою через обмеження на свободу руху, втрату зв'язку з близькими або інші обставини. У таких випадках соціальні послуги можуть бути надані активно, тобто працівники соціальних служб можуть самостійно звертатися до потенційних отримувачів допомоги.

2. Організація послуг: в умовах воєнного конфлікту можуть виникати труднощі з організацією соціальних послуг. Наприклад, інфраструктура та ресурси, які потрібні для надання послуг, можуть бути пошкоджені або знищені. Це може становити виклик для соціальних служб, які повинні забезпечувати послуги на місцевому рівні.

3. Потреби користувачів: потреби людей можуть змінюватися в залежності від того, в яких умовах вони знаходяться. Умови воєнного конфлікту можуть призвести до того, що люди потребують більше психологічної підтримки, або що підтримка, яка була важливою до початку конфлікту, стає менш важливою. Соціальні служби повинні бути готові до таких змін та вчасно пристосовуватись до мінливих потреб населення.

4. Захист від насильства: в умовах воєнного конфлікту може збільшуватися ризик насильства, зокрема насильства щодо жінок та дітей. Соціальні служби повинні забезпечувати безпеку та захист своїх клієнтів від таких небезпек.

5. Координація з іншими службами: в умовах воєнного конфлікту можуть з'являтися нові соціальні проблеми, з якими соціальні служби не знаходяться в змозі справитися самостійно. У таких випадках важливо, щоб соціальні служби співпрацювали з іншими службами, такими як лікарні, поліція, благодійні організації тощо.

6. Мобільність: умови воєнного конфлікту можуть вимагати від соціальних служб більшої мобільності та гнучкості. Іноді соціальні служби повинні надавати допомогу на місці, на прифронтовій зоні або в місцях тимчасового перебування. Це може вимагати від соціальних служб додаткових ресурсів та зусиль.

У звичайних умовах соціальні послуги надаються відповідно до плану, розробленого соціальними службами. В умовах воєнного конфлікту соціальні служби повинні бути готові до непередбачуваних змін у потребах користувачів та умовах, що призводять до надання додаткових соціальних послуг. Важливо, щоб соціальні служби були готові до таких змін та мали необхідні ресурси для надання ефективної та якісної допомоги в умовах воєнного конфлікту.

Організація надання соціальних послуг в умовах воєнного конфлікту вимагає від соціальних працівників додаткових компетентностей та навичок, які можуть допомогти у їх роботі, наприклад:

Знання міжнародного та національного законодавства: соціальні працівники повинні бути ознайомлені з міжнародним та національним законодавством щодо прав людини, особливо тих, хто перебуває у вразливому стані в умовах воєнного конфлікту. Вони повинні знати, як захистити права своїх клієнтів та як допомогти їм отримати необхідні документи та допомогу.

Екстреність та кризовий менеджмент: соціальні працівники повинні мати навички кризового менеджменту та здатність діяти швидко та ефективно в екстрених ситуаціях. Вони повинні бути готові до швидкої реакції на нові соціальні проблеми, які можуть виникати в умовах воєнного конфлікту.

Культурна компетентність: соціальні працівники повинні мати розуміння різних культур та традицій, які можуть впливати на сприйняття соціальних послуг. Важливо враховувати релігійні, етнічні та культурні різниці при наданні соціальних послуг.

Комунікативні навички: соціальні працівники повинні мати високий рівень комунікативних навичок, щоб вміти ефективно спілкуватися зі своїми клієнтами, колегами та партнерами. Важливо вміти пояснювати складні питання простими словами та слухати своїх клієнтів.

Навички психосоціальної підтримки: соціальні працівники повинні мати навички психосоціальної підтримки, щоб допомогти своїм клієнтам подолати травми та емоційні проблеми, які можуть виникати в умовах воєнного конфлікту. Вони повинні вміти співпрацювати з психологами та іншими фахівцями для забезпечення повної підтримки своїм клієнтам.

Інформаційна грамотність: соціальні працівники повинні мати навички роботи з інформацією та даними, щоб ефективно відстежувати та аналізувати соціальні проблеми та використовувати дані для прийняття рішень. Важливо мати доступ до актуальної інформації про наявні соціальні послуги, які можуть бути доступні для клієнтів у різних зонах військового конфлікту.

Здатність до співпраці: соціальні працівники повинні бути здатні до співпраці з іншими фахівцями та організаціями, які працюють в умовах воєнного конфлікту. Важливо вміти координувати свою роботу з іншими фахівцями, щоб забезпечити повний спектр соціальних послуг для своїх клієнтів.

Усі ці компетентності та навички є важливими для соціальних працівників, які працюють в умовах воєнного конфлікту в Україні. Вони допомагають забезпечити ефективне та якісне надання соціальних послуг тим, хто перебуває у вразливому стані в умовах воєнного конфлікту.

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що в умовах воєнного конфлікту надання соціальних послуг в Україні є особливо важливим і актуальним завданням. Надання соціальних послуг у таких умовах пов'язане з рядом складнощів та вимагає специфічних знань і навичок соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики України від 23 червня 2020 року № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>